

NĚKTERÉ ASPEKTY SOCIÁLNÍ POLITIKY V ZEMĚDĚLSTVÍ

Marie Burešová

katedra ekonomických teorií, PEF

Vysoká škola zemědělská, 165 21 Praha 6 - Suchdol

Anotace:

Příspěvek se zabývá problematikou trhu práce, kde se v období transformace české ekonomiky nejsilněji projeví nové rysy hospodářské a sociální politiky. Podmínkou prosperity ekonomiky není vysoká a dlouhotrvající nezaměstnanost, ale naopak aktivní politika zaměstnanosti, zaměřená na zvýšení flexibility pracovní síly podle podmínek trhu práce. V ČR je míra nezaměstnanosti relativně nízká, má spíše regionální charakter. Mezi resorty s největšími problémy na trhu práce se řadí zemědělství.

Summary:

The article shows problems of labour market, where during the transformation of Czech economy the new features of economic and social policy had a strong impact. The condition of economic prosperity isn't high and long-term unemployment, but the active policy of employment oriented on higher flexibility of labour power on the labour market. In Czech republic unemployment rate is relatively low. It has regional and branch character. Agriculture ranks among sectors with the biggest problems in employment.

Klíčová slova:

sociální politika, trh práce, nezaměstnanost, struktura nezaměstnanosti, nominální mzda, reálná mzda

Key words:

social policy, labour market, unemployment, structure of unemployment, nominal wage, real wage

Vztah mezi sociální a hospodářskou politikou je dán tím, že pro účinnou sociální politiku je důležitá výkonnost ekonomiky, na níž závisí vytváření prostředků pro sociální politiku. Úspěch hospodářské politiky při růstu výkonnosti ekonomiky v nemenší míře závisí na aktivních složkách sociální politiky. Neboli na tom, jak jsou lidé motivováni a připraveni k odpovědné činnosti, jaké mají možnosti uplatnit své znalosti a iniciativu na trhu práce.

Sociální politika byla dosud v našich podmínkách pojímána zúženě, spíše jako doplněk HP při zabezpečení sociální ochrany a pro udržení sociálního konsensu ve společnosti. V myslí některých lidí stále přežívají představy z minulosti, kdy se sociální politika redukovala na povinnost státu starat se o sociální potřeby lidí, přestože s přechodem čs. ekonomiky na tržní ekonomiku nabývá sociální politika zcela nového významu a obsahu.

V uplynulých čtyřech letech došlo k dílčím změnám sociálního systému, souvisejícími s vytvořením aktivního trhu práce, problémy nezaměstnanosti ap. V roce 1993 byly koncipovány nové zákony. Zásadní změnu v celé sociální oblasti přinese však rok 1995, kdy by měl vstoupit v platnost nový sociální systém, v zásadě připravovaný v letech 1993-94.

Systém je strukturován do tří částí (systém sociálního pojištění, státní sociální podpory a sociální pomoci), které jsou vzájemně propojeny a budou řešit různé, předem definované sociální události diferencovaně. Ve svém souhrnu budou jako tři pilíře tvořit pevný základ sociálních jistot každého občana i společnosti jako celku. Při tvorbě nových systémů se vychází z toho, že za své sociální postavení je zodpovědný každý občan, přičemž jeho existenční zázemí se vytváří v rodině a obci. Rodina je charakterizovaná jako nezastupitelné centrum vzájemné pomoci a zdroj sociálního bezpečí.

Cílem příspěvku je zabývat se jednou z nejdůležitějších oblastí zajištění sociálních jistot občanů ve všech zemích, a to zajištěním plně racionální zaměstnanosti, resp. omezením nezaměstnanosti.

Trh práce je oblastí, kde se v ČR při transformaci ekonomiky, z důvodů zásadních historických, společenských i ekonomických změn, nejsilněji projeví nové rysy hospodářské a sociální politiky. Vznik nezaměstnanosti však není v Československu důsledkem ekonomické reformy, nýbrž otevřeným problémem umělé zaměstnanosti v minulosti (tzv. skryté přezaměstnanosti), která se podle hrubých odhadů v 80.letech pohybovala kolem 400 - 500 tisíc. Neúměrně vysoká míra zaměstnanosti se v 80.letech dostávala do rozporu s efektivností národního hospodářství (NH), a tím i s vytvářením podmínek pro ekonomicky podložené sociální jistoty.

Vysoká ekonomická aktivita obyvatelstva, stejně jako vysoká zaměstnanost žen, nevyhovující sektorová a odvětvová struktura NH, deformovaná prioritním postavením sekundárního sektoru, vysoký skutečný fond pracovní doby ovlivněný vysokou přesčasovostí a malým podílem práce na zkrácený pracovní úvazek, následně nevyhovující kvalifikační struktura s nízkým podílem vysokoškoláků, systém odborné přípravy nezabezpečující flexibilní pracovní sílu, faktická horizontální i vertikální imobilnost pracovníků, to vše byly problémy nejen celého HN, ale i jednotlivých sektorů, které vyústily v 90.letech v otevřenou nezaměstnanost. Změny na trhu práce byly navíc na začátku 90.let umocněny působením demografických trendů, především dopadem populační vlny ze 70.let.

Nezaměstnanost je v mnoha ohledech drahou záležitostí. Kromě poklesu životní úrovně nezaměstnaných trpí celá ekonomika v důsledku nižšího vyrobeného produktu,

daňovým poplatníkům vznikají náklady na vyplácení kompenzací v nezaměstnanosti (podpor) a s rekvalifikací pracovníků. Na rozdíl od zemí OECD, kde průměrná míra nezaměstnanosti dosahuje v současnosti zhruba 8,5 % , je Česká republika se současnou celostátně průměrnou mírou nezaměstnanosti ve výši 3,2 % na relativně nízké úrovni. Projevuje se však s různou intenzitou v jednotlivých regionech a v odvětvích a nestejnou měrou se dotýká i jednotlivých skupin obyvatelstva. Vyšší míra nezaměstnanosti je především v oblastech s jednostrannou výrobní orientací, se závislostí velké části populace na jednom nebo několika velkých podnicích s malými možnostmi náhradních výrob, u mladých a méně kvalifikovaných pracovníků.

Mezi resorty s největšími problémy na trhu práce se řadí i zemědělství, jehož postavení v národním hospodářství se během uplynulých čtyř let podstatně změnilo. Podíl na tvorbě HDP poklesl o třetinu, tj. na zhruba 4,9 %. Vývoj odpovídá trendu vyspělých průmyslových zemí, i když samotný podíl je u nás ještě vyšší než ve vyspělých zemích. Obdobný vývoj byl i v případě podílu zemědělství na zaměstnanosti v NH. Tento poklesl z 9,4 % v r.1989 na 6,4 % v r.1993.

Poptávka na agrárním trhu práce je v současné době, vlivem poklesu poptávky obyvatelstva po zemědělských produktech, minimální. Zabezpečují ji pouze nově vznikající nebo se rozvíjející větší podnikatelské subjekty fyzických osob. Nově vznikající subjekty se však trvalou potřebu práce snaží zajistit z vlastních zdrojů, především blízkých rodinných příslušníků, takže značnou část poptávky tvoří potřeba sezónních pracovníků.

Počet pracovníků se v zemědělské prvovýrobě od roku 1989 snížil absolutně na polovinu (z 534 tis. v r.1989 na 260 tis. v r.1993). Úbytek pracovních sil v zemědělství je největší ze všech odvětví NH. Vyšší nezaměstnanost byla způsobena celkovým poklesem zaměstnanosti z důvodů strukturálních změn NH, zejména těžby paliv, strojírenství a hutnictví, v zemědělství pak zejména zánikem pracovních míst souvisejících s privatizací státních statků, celkovou přezaměstnaností zemědělské prvovýroby, a to především v oblastech s horšími přírodními podmínkami, kde mělo zemědělství ve struktuře zaměstnanosti významnou úlohu.

V zemědělství je zvláště nepříznivá struktura uvolněných pracovníků, kteří jen velmi obtížně nacházejí uplatnění na trhu práce. Převažují v ní nekvalifikovaní dělníci se základním vzděláním, na druhém místě jsou pak kvalifikovaní dělníci. V obou skupinách mají větší zastoupení ženy, především uvolněné ze živočišné výroby. Nezanedbatelný podíl uchazečů o práci představují i zemědělství mechanizátoři a absolventi všech typů středních škol. Většina uchazečů o práci hledá proto své uplatnění v nezemědělských odvětvích a zvláště pak v lokalitách blízkých venkovu. Důvody jejich chování vyplývají z omezené prostorové (dané jejich vázaností na bydlení a dopravními podmínkami) i profesní mobility (malá přizpůsobivost vlivem nižší kvalifikace, úzká specializace) značné části zemědělských pracovníků.

Dosavadní úbytky pracovníků v zemědělství zatím nevedly ke stavu masové agrární nezaměstnanosti, tato má výrazně regionální charakter. Mezi problémové regiony patří okresy Chomutov, Teplice, Louny, Český Krumlov, Svitavy, Bruntál, Vsetín a další.

Vedle obtíží na agrárním trhu práce musí zemědělci řešit i další problém, kterým je jejich zhoršující se příjmová situace. Minulým ekonomickým systémem bylo zemědělství preferováno, průměrná mzda pracovníků byla vyšší než v průmyslu. Od roku 1991 naopak průměrná nominální mzda v průmyslu rostla mnohem rychleji než v zemědělství a v důsledku inflace v ekonomice se reálné mzdy v zemědělství snížily daleko více než v průmyslu. V roce 1992 a 1993, i přes pozitivní vývoj nominálních mezd v zemědělství, úroveň reálných mezd pracovníků v zemědělství zůstává hluboko pod úrovní průmyslu i národního hospodářství celkem. Podstatně nižší úroveň reálných mezd a zhoršená příjmová relace pracovníků v zemědělství v porovnání s průmyslem neodráží vývoj produktivity práce v zemědělství a průmyslu. V zemědělství v důsledku výrazného úbytku pracovních sil produktivita práce roste, zatímco v průmyslu se výrazný pokles výroby při relativní přezaměstnanosti projevil poklesem produktivity práce. K obratu ve vývoji dochází v průmyslu až v roce 1993. Jaké jsou perspektivy zemědělství, pokud jde o tvorbu nových pracovních míst, a tím i ve zlepšení důchodové situace jejich pracovníků? Zemědělství je odvětvím s plošnou působností, čímž se dotýká nejen ekonomických, ale i společenských a ekologických zájmů státu. Bude proto nutná mnohem větší diverzifikace jednotlivých aktivit zaměřených jednak na vlastní zemědělskou produkci ve vztahu k životnímu prostředí, na oblast služeb (agroturistika) a v neposlední míře i na oblast související s krajinnotvornou funkcí zemědělství. V činnostech týkajících se ochrany životního prostředí a zkvalitnění ekosystému však bude žádoucí finanční pomoc státu zemědělství.

Literatura:

Vojtěch Krebs a kol.: Sociální politika, Aleko, 1991

Základní principy zemědělské politiky ČR do r.1995, MZe ČR, 1994